

## ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У РАДЯНСЬКУ ДОБУ

Віталій ГАВУР

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка*

У наш час термін «цінності» набрав такої популярності і частоти вживаності, що уявити реальність без нього доволі складно. І справді, те, що мається на увазі під цим словом, складає невід'ємну частину будь-якої спільноти у будь-яку історичну добу. Ігнорувати цінності – це так само необачно і наївно, як ігнорувати те, що об запалений сірник можна попектись. Тому при вивченні тієї чи іншої історичної епохи варто враховувати ціннісні орієнтири суспільства, що проживало у цей час на певній території. Мати прогалину в цьому питанні означає майже або повністю втратити можливість хоча б трохи зрозуміти мотиви дій людей, які були частиною досліджуваного суспільства. Тому у вивченні історії України радянської доби ціннісна, або аксіологічна складова знання не менш важлива за усі інші, адже вона дотична до них. Отже, приступимо до тез. Перші дві з них будуть уточнюючими.

1. Слово «цінності» використовується настільки часто, що було б дивно, якби у нього не з'явилося безлічі визначень. Тому, аби дотримуватись певної конкретики, варто насамперед вирішити проблему дефініцій, а саме відповісти на запитання – що таке цінності. Як на мене, найкращим варіантом буде навести слова українського історика Ярослава Грицака із його курсу «Вибрані питання європейської історії» на платформі Prometheus. Отже, цитую: «Цінності – це те, що найглибше мотивує нашу поведінку. Якщо ви хочете знати, що є вашими цінностями, спитайте себе, заради чого ви готові не поспати одну або дві ночі, віддати частину своєї стипендії чи зарплати, при потребі, пожертвувати своїм здоров'ям і навіть своїм життям». І тут же кілька важливих уточнень від дослідника: «цінності можуть бути не тільки позитивними, але й негативними»; «цінності не є інтересами» [1]

2. Тепер важливо визначити, як можна хоча б приблизно поділяти цінності. І тут варто звернутись до наукових напрацювань провідного дослідника та засновника наукового проекту “World Values Survey” («Світова організація цінностей»), Роналда Інглгарта. Він пропонує дві типології умовного поділу:

- Поділ на традиційні та світсько-раціональні (секулярні) цінності – де суттєвим є релігійний критерій;
- Поділ на цінності виживання і самовираження – де ключовим є перехід від акценту на безпеку до наголошенні на життєвій якості [2]. Тепер, маючи хоча б якісь орієнтири, аби говорити про цінності, можна перевести увагу на українське суспільство у радянську епоху.

3. Не дивлячись на те, що радянський період в українській історії тривав аж 71 рік і мав свою динаміку соціальних змін, у тому числі – ціннісних змін, все ж можна виокремити основні моменти. Для початку, слід сказати те, що радянський проект був у немалій мірі спробою наслідувати Французьку революцію. Подібність помітна у зміні старої влади та встановлення нової у країні з населенням, яке «втратило здібність до самоуправи», а також у наслідуванні державного механізму, створеного попереднім режимом [3, с. 30–31]. Також варто додати й те, що революціонерам в обох випадках важливим бачилось завдання щодо раціональної організації суспільства. Разом із тим ключовою поставала теза про принципове пізнання світу. Простими словами це означає те, що людина здатна раціонально та теоретично вивести просто-таки досконалу соціальну систему, яка так само добре спрацює на практиці, і яку вже більше ніколи не прийдеться змінювати. Ця логіка проглядається і в Маркса. І її насправді неважко зрозуміти, адже починаючи ще з середини XVII ст. державне управління в європейських країнах справді поступово раціоналізується і централізується. Але у випадку з СРСР мала місце крайність, що призвела до спорудження тоталітарної системи.

4. Коли мова заходить про раціональне влаштування суспільного життя, одразу ж постає запитання: а хто саме має право вирішувати, які практики та цінності слід вводити, а які слід вважати несуттєвими чи взагалі ворожими? Історія дає нам надто недвозначну відповідь. В радянському проекті «законодавицею мод» та лідером повинна бути партія, яка вестиме за собою пролетаріат до тих пір, поки суспільство остаточно не досягне безкласовості. Тож Комуністична партія стала домінуючою силою, яка задавала тон у соціальних реаліях. А з використанням практик терору, пропаганди, розпалювання внутрікласової ворожнечі та геноциду вдалось значно вплинути на ідентичність українців.

5. Радянську добу в історії України економіст Олександр Пасхавер назвав «періодом соціоциду», акцентуючи увагу на винищенні в українського суспільства традицій самоорганізації та солідарності [4, с. 87]. Якщо придивитись ближче, і використати типології Р. Інглгарта, то ми отримаємо суспільство з цінностями виживання та з не до кінця сформованими (а моментами – взагалі не сформованими) світсько-раціональними цінностями. І якщо із виживанням усе більш-менш зрозуміло, враховуючи економічну політику в СРСР, то в останньому слід детальніше розібратись. Суспільні потрясіння 1917-1920 рр. із громадянською війною і більшовицьким вторгненням, а також подальші три десятиліття радянського правління принесли Україні колосальні демографічні, культурні, соціально-політичні та економічні втрати. Позиції певних цінностей були катастрофічними. Для прикладу, свобода вибору, для якої було мало місця й у часи існування Російської імперії, а в умовах розбудови тоталітарного режиму – і поготів. Що менше кидається у вічі, але має не менше значення – це цінність довіри. Здійснені політичним режимом переслідування та масові акції терору проти власних жителів, як і розколювання селянства за майновою ознакою й розколювання відносин міста й села дали ті наслідки, які українцям і до сьогодні не вдавалось подолати – значну недовіру всередині суспільства. Всі перераховані заходи також вбивали й терпимість до іншого – чи то релігійних, культурних, політичних або будь-яких інших поглядів. Тим самим утверджувався примат однотипного, конформістського і прийнятного для самого режиму. На щастя, цей процес остаточно не завершився, хоч і суттєво вплинув на суспільну свідомість. Набув популярності підхід подвійних стандартів у публічному житті. Тим самим нівелювалась така цінність, як правда.

6. Хоча не слід забувати, що довіра в певні дуже небезпечні моменти все ж мала місце. В часи Другої світової війни без неї радянська армія мала б небагато чи взагалі не мала б шансів на перемогу за повної відсутності довіри. Також за радянської доби пропагувалась трудова етика, що було добрим явищем, але почасти суперечило реальному стану справ. Найкраще підкреслює цю ситуацію популярний афоризм пізньої радянської доби: «Вони роблять вигляд, що нам платять, а ми робимо вигляд, що працюємо». Цінностями стали статева рівність, освіченість, важливою залишалась сім'я.

7. Під кінець існування Радянського Союзу солідарність, а отже – довіра усе ж проявляється. Народний Рух України та різноманітні студентські і громадські організації доби Перебудови, акція «Живий ланцюг» і «Революція на граніті» – яскраві цьому підтвердження.

У висновку слід сказати, що радянська політика значно вплинула на цінності українців. Можна знайти як позитивні, так і негативні сторони. Для автора тез домінуючим є радше негативне, хоча він ні в якому разі не відкидає хорошу сторону. Такі цінності, як довіра, свобода вибору та правда надто важливі для формування сильної, у потрібний момент солідарної спільноти із відповідальними громадянами, міцними громадянськими інституціями та здатності вести цивілізований і конструктивний внутрішній діалог. Усе це – те, чого Україні варто було б досягти у ближчому майбутньому. Тому дана тематика потребує подальшого дослідження зі сторони істориків, соціологів, філософів та інших фахівців із галузі суспільних дисциплін, аби краще осмислити проблему та віднайти ефективні й практичні способи її вирішення.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. Ярослав Грицак. Курс «Вибрані питання європейської історії» Лекція 8: Цінності Конспект відео лекції. URL: [http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/841/8\\_Values\\_lectio.pdf?sequence=23&isAllowed=y](http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/841/8_Values_lectio.pdf?sequence=23&isAllowed=y)
2. Інглгарт Р. Культура і демократія. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/inglehart.htm>
3. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том І. Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкєєвої. К.: Основи, 1994, 573 с.
4. *Пасхавер А. Кем быть.* К.: Фонд Порошенка, 2014. 112 с.

## ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Юлія ПРОВАЛЬНА

*Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя*

Григорія Савича Сковороду часто називають українським Сократом. Він володів унікальним філософсько-релігійним мисленням. З прожитих 72-х років, філософії віддав лише останні 25, проте, здається, ніби все життя.

У наш час українське суспільство проживає досить складний етап: духовність людей страждає та знецінюється. Блогери, багаті, політики формують нікчемні суспільні ідеали, а поняття моралі й етики зовсім відходять на другий план. Зачерствілі душі та золоті кайдани – хто піде війною на те, чим марять мільйони?

Подібно пандемії COVID-19, що вмить облетіла землю, «Нова епоха» – світ цифрових технологій, вседоступності та безмежності людських можливостей, торкнулася душі кожного. На жаль, торкнулася невидимо, ми самі й не зрозуміли як потрапили в капкан гріховної несвідомості.

Поставити кінець цьому може лише дивовижно сильна особистість. Сильна розумом, вірою, серцем, непідкупністю часу. Таким був Григорій Сковорода. Поет ніби дивився на все крізь роки. Актуальність його поглядів до сьогодні вражає.

Філософ створив модель світобудови «двох натур». Згідно з нею весь світ має «дві натури»: зовнішню – видиму, матеріальну; внутрішню – невидиму (духовну). Натури перебувають у взаємозалежності між собою, що безпосередньо впливає на розвиток світу загалом. Якщо баланс порушується, одна з натур бере вверх над іншою (у нашому випадку матеріальна натура таки переважила духовну) – світ існує й розвивається в помилковій абстракції.

Важливо підкреслити також, що Григорій Сковорода не пов'язував примноження знань із задоволенням матеріальних потреб, яке часто розуміється як досягнення людського щастя. Швидше, навпаки, стверджував, що чим краще людина пізнає саму себе й оточуючий світ, тим розумнішими і скромнішими повинні бути її потреби. Особливо яскраво таку свою позицію він виразив у притчі «Еродій»: «...Вмій малим ти вдовольняться. За великим не женися, сіті кинуті на лови, їх ти вельми бережися. Я кажу вам, що не треба у розкошах жити, на таких, кажу, повсюди розпинають сіті. Триста впало у неволю з пристрасті в цім часі, шістсот плачуть у хворобах – дуже були ласі...» [1]. Протягом усього свого життя філософ намагався уникати такого роду суспільної омани. Великий поет творив, навчав, писав, намагався донести цю істинно-правдиву думку до широкого загалу, вберегти людей від духовної загибелі. Втім, у цьому, напевне, і було його призначення, його неповторна «сродна праця».

Є ще один, не менш важливий момент становлення Нового суспільства – розділення людей, що займаються «спорідненою» і «неспорідненою» працею. Це є тим самим важелем, на який варто спиратися при розв'язанні суспільних проблем. Уся творчість мандрівного